

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ІВАНА ОГІЄНКА
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

До захисту допущено
Завідувач кафедри
_____ Урсу Н.О.
« ____ » _____ 2020 р.

Дипломна робота магістра
з теми:
**«Усунення ущільнених поверхневих забруднень з творів олійного
живопису на ослаблених полотняних основах»**

Виконала: студентка групи ODR1-M19
галузі знань 02 Культура і мистецтво
спеціальності 023 Образотворче
мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація
за освітньо-професійною програмою
Образотворче мистецтво, декоративне
мистецтво, реставрація,
спеціалізація: декоративно-прикладне
мистецтво
Леотюк Мар'яна Іванівна
Керівник:
Урсу Н.О., доктор мистецтвознавства,
Професор
Рецензент:
Кліщ О.А., канд. арх. ст. викл.

Кам'янець-Подільський

2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
УСУНЕННЯ УЩІЛЬНЕНИХ ПОВЕРХНЕВИХ ЗАБРУДНЕНЬ В КОНТЕКСТІ РЕСТАВРАЦІЙНОЇ НАУКИ	
1.1. Питання усунення забруднень у світлі опублікованих джерел	6
1.2. Переоцінка розчистки в процесі реставрації творів живопису	14
РОЗДІЛ 2	
ВИДИ СКЛАДНИХ ПОВЕРХНЕВИХ ЗАБРУДНЕНЬ ТА ЕТАПИ ЇХ ВИДАЛЕННЯ	
2.1. Види забруднень живопису на полотняній основі лицевого та тильного боку та розчинники для їх видалення.....	28
2.2. Етапи усунення ущільнених поверхневих забруднень зі зворотного боку полотна	38
РОЗДІЛ 3	
СКЛАДНОЩІ УСУНЕННЯ УЩІЛЬНЕНИХ ПОВЕРХНЕВИХ ЗАБРУДНЕНЬ	
3.1. Методика усунення складних забруднень на ослаблених полотняних основах.	46
3.2. Іноваційні методи розчистки у практиці сучасної реставрації	55
РОЗДІЛ 4	
РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ.....	65
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	69
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні в усьому світі загострюється питання охорони пам'яток культури, особливо це стосується України. Тому реставрація стає все більш значущим явищем, яке покликане захистити безцінні культурні багатства та зробити все можливе для їх подальшого належного зберігання.

Існує величезна кількість інформації про матеріали та техніки, що використовуються живописцями, фізико-хімічні процеси, пов'язані із природним «старінням» картин, а також про матеріали та методи збереження. Проте, основні цілі процесу реставрації не завжди чітко окресленні, особливо це стосується розчистки. Адже залежно від бажаного результату процеси, матеріали та методи розчистки можуть кардинально різнитися, тому необхідно чітко визначити мету та шукати найоптимальніші шляхи її вирішення.

У час, коли в охороні культурної спадщини відбуваються важливі зміни, необхідно переосмислити і значення процесу розчистки фарбового шару картин. Протягом XIX та XX століття розчистка живопису була предметом суцільних суперечок, що розвивалися як в академічному просторі, так і на сторінках газет. Загалом, були спроби з'ясувати найважливіші цілі процесу розчистки. Отже, сформувалося чотири найважливіші цілі, які є актуальні і на сьогодні: очищення як процес консервації, як розкриття оригінального твору чи задуму художника, як надання експозиційного вигляду та спосіб відтворення авторського фарбового шару. Наше дослідження розглядає значення розчистки, її розвиток, в контексті сучасних методів реставрації.

В контексті розвитку сучасної реставраційної науки, питання видалення забруднень стає все більш актуальним, що породжує розкол думок та підходів до їх виконання.

Актуальність та перспективність нашого дослідження полягає у представленні найбільш доцільних методів, які успішно вирішують поставлені

завдання та окреслення їх ефективності відносно конкретних ситуацій. Теоретичне дослідження дає міцну базу для подальших реставраційних та мистецтвознавчих досліджень.

Дане дослідження розкриває найважливіші аспекти реставраційної теорії стосовно розчистки складних поверхневих забруднень та особливості їх видалення на ослаблених полотняних основах.

Метою дипломної роботи є дослідження особливостей видалення щільних поверхневих забруднень з олійного живопису.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні **завдання**:

- Дослідити та систематизувати наявну джерельну базу.
- Проаналізувати мистецтвознавчі та історичні джерела з теми дослідження.
- Визначити специфіку методів видалення поверхневих забруднень.
- Виявити традиційні й інноваційні методики реставрації полотняних основ живописних творів.
- Дослідити причини виникнення ослаблення полотняної основи.
- Провести реставрацію живописного полотна.

Об'єктом дослідження є процес видалення поверхневих забруднень з олійного живопису.

Предметом дослідження є особливості видалення поверхневих забруднень з олійного живопису на ослаблених основах.

Хронологічні межі дослідження: охоплюють період з XVIII по XXI століття.

Територіальні межі дослідження поширюються на території України, Росії, Західної та Східної Європи.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений виявленням і вивченням візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений

порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних методів усунення проривів з частковою втратою полотняної основи. До спеціальних методів належать статичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Наукова новизна дослідження: полягає визначенні найоптимальніших методів усунення ущільнених поверхневих забруднень з творів олійного живопису на ослаблених полотняних основах.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку реставраційної науки на теренах України.
2. При створенні узагальнюючих праць з реставрації живопису.

Структура і обсяг роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків та практичної частини, паспорта виконання практичної частини.

Загальний обсяг роботи: сторінки основного тексту – , список використаних джерел кількістю – позицій, додатків – сторінок.

Практична частина роботи полягає у виконанні реставраційних заходів по відновленню картини, автор якої Яновський Вітольд Станіславович.

ВИСНОВКИ

Сучасна реставраційна наука потребує детальнішого заглиблення в питання розчистки та змістовнішого висвітлення його в наукових джерелах. Метою науковців є вилити трохи світла на широку тему розчистки з точки зору музейного реставратора. Із стрімким розвитком нових технік розчистки та аналітичні прийоми останнього десятиліття, це важливо і необхідно щоб природоохоронна громада постійно нагадувала собі про суперечки навколо розчистки. Дослідивши та систематизувавши наявну джерельну базу, можна дійти висновку, розчистка – складна і багатогранна тема, навколо якої завжди присудні дискусії та суперечки між реставраторами, мистецтвознавцями та вченими в результаті яких, народжують найбільш оптимальні рішення щодо реставраційних дій.

Отже, розчистка ключовий момент збереження культурної спадщини. Доступна величезна кількість інформації, з урахуванням матеріалів та технік, якими користуються художники, фізико-хімічні процеси, що беруть участь у старінні картин, а також щодо матеріалів та прийомів для консервації. Однак цілі процесів збереження не завжди чітко окреслені, і це особливо стосується розчистки.

Справа не стільки в твердженні, що традиційні ролі розчистки є помилковими, але, скоріше, вважати їх недостатніми щодо формування критеріїв, яких слід дотримуватися. Вивчення неоригінальних шарів, їх функції в побудові сучасного зображення та його фізико-хімічні зв'язки з вихідними шарами – це деякі аспекти, які слід вивчати більш глибоко. Крім того, є два питання, які є важливими для того, щоб вийти за рамки того, що сьогодні вважається «розчисткою». Найголовнішим з них є використання більш повних і точних систем запису разом з їх розповсюдженням, щоб консерватори та дослідники у всьому світі могли мати набагато більше доступної інформації. По-друге, слід пам'ятати, що розчистка не лише покращує матеріальну природу твору, але й цінності, що сприймаються відвідувачами: естетичні, символічні чи історичні. Це означає, що аудиторію

слід розглядати як активний елемент, який також може втручатися в процес прийняття рішень, що означало би дуже важливу зміну.

Розчистка є надзвичайно складним процесом і може мати різні цілі. Вона може розглядатися як процедура консервації, так і процедура реставрації, і навіть як частина процесу дослідження твору. Під час розчистки можна отримати дані, що мають велике значення щодо стратифікаційних взаємозв'язків між різними шарами (лаком, фарбами тощо), а також про історію та умови збереження робіт. З усього вищесказаного випливає, що потрібно зупинитися і подумати. І для того, щоб знайти правильні відповіді, перш за все, потрібно ставити правильні запитання.

Усунення щільних поверхневих забруднень з творів живопису старих майстрів, нерідко тягнуть за собою великі відкриття – починаючи живописними школами, закінчуючи авторським підписом. Усе це потрібно належним чином фіксувати та занотовувати.

Розчистка забруднень на поверхні живопису є невід'ємною складовою реставраційних процесів, що проводяться над творами. Власне, процес розчистки поверхні полотна є складним процесом і потребує підбору індивідуальної методики, техніки та розчинника для даного конкретного випадку.

В даний час доступні реставраційні матеріали та методи завжди набагато дієвіші, ніж методи минулих століть, але довготерміновий вплив хімікатів та використовуваних розчинів сьогодні ще невідомий.

Отже, в результаті наукових пошуків було досліджено тему – «Усунення ущільнених поверхневих забруднень з олійного живопису на ослаблених полотняних основах» та виконано наступні завдання:

- Досліджено та систематизовано наявну джерельну базу.
- Проаналізовано мистецтвознавчі та історичні джерела з теми дослідження.
- Визначено специфіку методів видалення поверхневих забруднень.

– Виявлено традиційні й інноваційні методики реставрації полотняних основ живописних творів.

– Досліджено причини виникнення ослаблення полотняної основи.

На основі отриманих в ході дослідження знань провести реставрацію живописного полотна «Пейзаж», яку написав Яновський Вітольд. Реставрація пройшла досить успішно, роботу почистили від поверхневих забруднень, здублювали на нову основу, відновили втрачені фрагменти живопису та нанесли захисний шар лаку. Зараз робота зберігається в належних умовах і її стану нічого не загрожує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Реставрация произведений станковой масляной живописи. Москва : Искусство, 1977. 236 с.
2. Алешин А. Б. Реставрация станковой масляной живописи в России. Москва : Художник РСФСР, 1989. 160 с.
3. Аплаксин А. П. Реставрация памятников искусства и старины и методы их охраны. Санкт-Петербург, 1914. 347 с.
4. Бергер Э. История развития техники масляной живописи. Москва : Пер. с немецкого, 1961. 245 с.
5. Бобров Ю. Г. История реставрации древнерусской живописи. Санкт-Петербург : Художник РСФСР, 1987. 164 с.
6. Бобров Ю. Г. Консервация. Реставрация. Воссоздание. Вопросы терминологии. Москва : Художественно-педагогическое издательство, 2008, 256 с.
7. Бобров Ю. Г. Реставрация станковой темперной живописи. Методическое пособие. Ленинград : Искусство, 1987. 170 с.
8. Богословский Д. Ф. О реставрации картин. Всероссийский съезд художников. Санкт-Петербург, 1987. 178 с.
9. Бобров Ю. Г. Теория реставрации памятников искусства: закономерности и противоречия. Москва : Эдсмит, 2004. 344 с.
10. Бобров Ю. Г. Философия современной консервации-реставрации. Иллюзии или реальность. Москва : Художественная школа, 2017. 288с.
11. Брегман Н. Г. Микроскопия в консервации. Москва : Эдсмит, 2000. 150 с.
12. Брегман Н. Г. Реалии в реставрации живописи. Москва : Искусство, 2001. 165 с.
13. Бурый В. И. Конечный результат реставрации. Москва : ВНИИР, 1981. 132 с.
14. Вейдле В. В. Умирание искусства. Самосознание европейской культуры XX века. Москва, 1991. 165 с.

15. Вздорнов Г. И. О теоретических принципах реставрации древнерусской станковой живописи. Теоретические принципы реставрации древнерусской станковой живописи : зб. матеріалів доп. учасн. Всесоюзн. наук.-практ. конф. Москва : ВЦНИЛКР, 1970. 216 с.
16. Вздорнов Г. И. Комиссия по сохранению и раскрытию памятников древней живописи в России 1918-1924. Москва : Советское искусствознание, 1981. 179 с.
17. Вздоров Г. И. «Реставрация и наука. Очерки по истории открытия и изучения древнерусской живописи». Москва : Индрик, 2006. 412 с.
18. Воскресенский П. И. Техника лабораторных работ. Москва : Искусство, 1974. 156 с.
19. Горин И. П. О принципах восстановления произведений древнерусской живописи. Москва : Искусство, 1969. 183 с.
20. Горматюк А. А. Реставрация, копирование, церковная живопись. Москва : ВХНРЦ им. И. Э.Грабаря, 2010. 112 с.
21. Грабарь И. Э. Вопросы реставрации. Москва : Тираж, 1928. 210 с.
22. Грабарь И. Э. Научные основы реставрации памятников искусства. Москва : Вестник Академии Наук СССР, 1944. 201 с.
23. Грабарь И. Э. О древнерусском искусстве. Москва : Тираж, 1966. 298 с.
24. Гренберг Ю. Основы музейной консервации и исследования произведений станковой живописи. Москва : Искусство, 1976. 250 с.
25. Гренберг Ю. Очерки истории технико-технологических исследований живописи. Москва : ВЦНИЛКР, 1972. 187 с.
26. Дроздов Г. А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність. Київ, 1989. С 48-52.
27. Зверев В. В. О толковании основных терминов в научной реставрации. Москва : ВНИИР, 1989. 114 с.
28. Зверев В. В. Цели и мотивы реставрации памятников на современном этапе. Методологические проблемы охраны и реставрации музейных

- ценностей в СССР : зб. матеріалів доп. учасн. Всесоюзн. наук. конф. музейних работников. Москва : ВНИИР, 1987. С 65-71.
29. Иванова Е. Ю. Живопись и время. Российское портретное наследие 17-19 вв. Исследования, реставрация, атрибуция. Москва : ГИМ, 2004. 124 с.
30. Иванова Е. Ю., Постернак О. П. Техника реставрации станковой масляной живописи. Москва : Индрик, 2017. 136 с.
31. Клокова Г. С., Демина О. В., Инденбом А. В. Реставрация произведений станковой темперной живописи. Москва : ПСТГУ, 2012. 240 с.
32. Колпинский Ю. Д. Всеобщая история искусств. Москва : Искусство, 1963. 378 с.
33. Кудрявцев Е. В. Техника реставрации картин. Москва : Искусство, 2002. 252 с.
34. Лелеков Л. А. Проблемы теории и методологии реставрации. Москва : ВНИИР, 1986. 165 с.
35. Лелеков Л. А. Теоретические проблемы современной реставрационной науки. Москва : ВНИИР, 1989. 145 с.
36. Лихачев Д. С. К дискуссии о методах реставрации памятников древнерусской живописи. Москва : Искусство, 1972. 138 с.
37. Лукичева К. Л. Художественно-эстетические аспекты реставрации памятников искусства. . Москва : ВНИИР, 1989. 130 с.
38. Масленицына С. П. Теоретические основы реставрации. Москва : ГИМ, 1985. 184 с.
39. Музикова Я. Моя консерваційна праця в Національному музеї. Санкт-Петербург, 1970. 153 с.
40. Никитин М. К., Мельникова Е.П. «Химия в реставрации» . Москва : Центр ТЕХИНФОРМ, 2002. 304 с.
41. Новікова Г. М. Національний науково-дослідний реставраційний центр України: пріоритетні напрями діяльності, перспективи розвитку. Київ, 2001. 156 с.

42. Нюкша Ю. П. Современные проблемы консервации научных и культурных ценностей. Москва : ВНИИР, 1978. 123 с.
43. Омельченко П. Наука про малярські фарби, матеріали та техніки. Харків, 1930. 367 с.
44. Ополовников А. В. Реставрация памятников народного зодчества. Москва : Стройиздат, 1974. 168 с.
45. Перцев Н. В. О восстановлении памятников древнерусской живописи. Москва : Искусство, 1981. 232 с.
46. Петров П. Сборник материалов для истории Санкт-Петербургской Академии художеств. Санкт-Петербург, 1864. 269 с.
47. Погонєць О. Комплектування музейної колекції та науковий опис. Київ, 2006. 30-31 с.
48. Полонська-Василенко Н. Д. Українська академія наук: Нарис історії. Київ, 1993. 175 с.
49. Реріх Н. Художественная техника в применении к археологии. Санкт-Петербург, 1899. 150 с.
50. Рябова М. П. Основные принципы реставрации тканей и шиття. Москва, 1960. 89 с.
51. Рябова М. П. Восстановление и реконструкция древнерусского шиття. Москва : Искусство, 1981. 120 с.
52. Свенціцький В. І. Про музеї і музейництво (Нариси і замітки). Львів, 1920. 145 с.
53. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. Київ : Мистецтво, 2009. 189 с.
54. Січинський В. Видання мистецько-промислової школи. Київ, 1945. 221 с.
55. Семенович Н. Н. Реставрация музейных тканей. Теория и технология. Москва : Государственный Эрмитаж, 1961. 78 с.
56. Сидор О. Іларіон Свенціцький і реставраційна справа в національному музеї у Львові. Львів, 1996. 109 с.

57. Тимченко Т. Р. Київська школа реставрації станкового малярства (1920-1930). Київ, 2001. 271 с.
58. Тимченко Т. Р. Проблеми розвитку музейної реставрації в Києві у 1920 – першій половині 1930-х років. Київ, 2001. 154-157 с.
59. Тітов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису: методичні рекомендації. Луганськ: Світлиця, 2007. 236 с.
60. Уолден С. Реставрация живописи. Спасение или уничтожение?. Москва : Астрель, 2007. 208 с.
61. Фармаковский М. В. Консервация и реставрация музейных коллекций. Москва : Астрель, 1947. 198 с.
62. Федорова И. В., Юдина Е. А. Методы удаления копоти с произведений станковой живописи. Москва : ПСТГУ, 2015. 24 с.
63. Филатов В. В. Реставрация произведений русской иконописи. Москва : Про-Пресс, 2007. 336 с.
64. Филатов В. В. Реставрация станковой темперной живописи. Москва : Изобразительное искусство, 1986. 264 с.
65. Цитович В. І. Реставраційна школа як напрям: спроба визначення та аналізу поняття. Київ, 2002. 171 с.
66. Чернышева Е. К. Научные и методологические проблемы реставрации. Москва : Астрель, 2008. 145 с.
67. Яхонт О. В. Консервация и хранение скульптуры в музее. Москва : Индрик, 2009. 208 с.
68. Яхонт О. В. О реставрации и атрибуции. Москва : Сканрус, 2007. 270 с.
69. Яхонт О. В. Проблемы консервации, реставрации и атрибуции произведений искусства. Москва : СканРус, 2010. 463 с.
70. Реставрация : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Реставрация> – Назва з екрана.
71. Библиотека реставратора : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://art-con.ru/libraries> – Назва з екрана.

72. Реставрация станковой масляной живописи : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/98> – Назва з екрана.
73. Принципи реставраційних методик : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://studfiles.net/preview/4646182/page:17/> – Назва з екрана.
74. Реставрация памятников живописи : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/1077/1/umk_2004_038.pdf – Назва з екрана.
75. Условия хранения произведений живописи : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://studfile.net/preview/4646182/page:16/> – Назва з екрана.
76. The cleaning of the painting : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.nationalgallery.org.uk/research/research-papers/the-restoration-of-margaret-the-artists-wife/the-cleaning-of-the-painting> – Назва з екрана.
77. Modern Chemistry Techniques Save Ancient Art : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.scientificamerican.com/article/modern-chemistry-techniques-save-ancient-art/> – Назва з екрана.
78. Recent developments in the cleaning of modern paints : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/newsletters/31_2/feature.html – Назва з екрана.
79. New treatments for canvas consolidation and conservation : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://heritagesciencejournal.springeropen.com/articles/10.1186/s40494-020-0362-y> – Назва з екрана.
80. Ghjувывка и расчистка картин : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/115> – Назва з екрана.
81. Этапы реставрационных работ и принципы реставрационных методик : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://studfile.net/preview/4646182/page:17/> – Назва з екрана.

82. Сохранение авторской идеи как основной принцип реставрации : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://studfile.net/preview/4646182/page:19/> – Назва з екрана.
83. Методы расчистки оборота : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://studbooks.net/1170982/kulturologiya/metody_raschistki_oborota_kartiny_holste – Назва з екрана.
84. Промывка картин от поверхностных загрязнений : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://art-con.ru/node/2891> – Назва з екрана.